

Contribuții la istoria instituțiilor: Obiceiul prisăcilor

EMIL CERNEA

O instituție juridică în cadrul Legii țării (Obiceiul pământului) din perioada medievală a țării noastre a fost ansamblul de norme ce constituia „obiceiul prisăcilor”. Din punct de vedere economic prisaca era o întreprindere în care se îmbinau un patrimoniu — teren, albine, stupi — munca specializată a apicultorului, în scopul obținerii unor produse ca mierea și ceara, devenite de timpuriu mărfuri, cerute insistent și pe piața externă. Încă din secolul al XIV-lea albinăritul se situa pe locul trei în venitul fiscal al țărilor noastre¹. Mierea și ceara se exportau în Genova, Turcia, Polonia, Veneția, Prusia, Rusia, Imperiul habsburgic, Anglia², cu ajutorul balgiilor, negustori care se aprovizionau direct de la producători.

În antichitate Herodot (sec. V e.n.) semnală mulțimea albinelor pe teritoriul de la nordul Istrului³, o divinitate dacică — Diana melifica — era protectoarea albinelor⁴. În Dacia romană ceara era folosită la confecționarea tăblițelor pentru scris (triptice); în anul 448 e.n. Priscus Panites menționa existența mielului la populația daco-romană⁵; legenda păstrează amintirea prisăcii, prima locuință pe care Dragoș ar fi întâlnit-o la descălecarea sa în Moldova⁶. Vechimea acestei tradiționale ocupații românești este atestată și de terminologia sa de bază: stup (stupina) lat. *stypus*; albina lat. *alvina*; fagure lat. *favulus*; miere lat. *mel*; ceara lat. *cera*⁷, discutabilă fiind originea termenului „prisacă”⁸.

În documentele cancelariilor domnești redactate în slavonă se folosește în Moldova pentru „prisacă” termenul *пчѣнка* iar în Țara Românească pentru „stupină” — *пчелъ урѣнѣ*. Uneori cuvântul „prisacă” a pătruns în textul slavon cu sensul de „gard”, poate și pentru faptul că gardul întotdeauna înconjoară prisaca⁹. Aceleași documente menționează larga răspândire a prisăcilor în toate satele, aproape pe lângă toate gospodăriile. Chiar și mai târziu, în 1859, o statistică înregistra numai în județul Mehedinți 210.496 stupi la 42.905 familii (181.631 suflete) — deci cca. 5 stupi de familie, cu o producție de 482.761 ocale de miere și 37.827 ocale de ceară¹⁰.

Domnia a organizat dregătorii speciale pentru strîngerca veniturilor de la prisăci — dijma și desetina din miere și ceară, darea pe stupi — și a încurajat negoțul cu miere și ceară prin privilegiile acordate unor negustori ca aceia din Brașov și Lemberg¹¹.

¹ D. Stamatelache, *Creșterea albinelor în România*, București, 1926, p. 10.

² *Istoria României*, vol. II. Edit. Acad. R. S. România, 1962, p. 162, 815, 844—846.

³ Herodot, *Istoria*, 10, în Izvoare privind Istoria României, Edit. Acad. R. P. România, 1964, p. 67.

⁴ N. Gostar, *Culte autohtone în Dacia*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Iași, II, 1965, p. 253.

⁵ Priscus Panites, *Despre soliiile romanilor la cei de alt neam*, în *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. II, Edit. Acad. R. S. România, București, 1970, p. 261.

⁶ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, în *Opere*, Edit. pentru st. și artă, 1958, p. 232.

⁷ V. Giuglea, *Cuvintele românești și romanice*, Edit. șt. și enciclopedică, București, 1983, p. 265.

⁸ *Dicționarul explicativ al limbii române*, sub voce „etimologie necunoscută”; T. Bălan, *Din istoria Cîmpulungului*, p. 20 : prisacă lat. praesecare.

⁹ *Documenta Romaniae Historica* — B. Țara Românească, vol. V doc. nr. 289, 318.

¹⁰ Gh. Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. II, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1986, p. 187.

¹¹ I. Bogdan, *Documente privilegiate la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în secolele XV și XVI*, București, 1905, p. 3; Idem, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913.

În Transilvania darea din miere este amintită încă din 1075, numită în 1181 găleata de miere, în 1273 dijma de miere¹², iar în 1352 dijmele albinelor¹³.

Sintagma „obiceiul prisăcilor” se întrebunțează deseori în legătură cu dările percepute de la prisăci, precum și cu procedura ce se îndeplinea la întemeierea prisăcilor.

1. Dreptul de întemeiere a prisăcii. Înființarea unei prisăci în forma sa tradițională cea mai veche, continuată și în orinduirea feudală, se găsește în obștea sătească liberă. În virtutea dreptului de stăpânire devălmășă fiecare membru al obștei avea libertatea de a transforma un teren de pădure, haltă sau pașite pentru a deveni loc bun de prisacă, cu condiții prielnice dezvoltării albinelor : regiune cu floră meliferă, apropiată de apă, într-o poziție retrasă, ferită de vânturi puternice. Locul ideal era în poienile curățate prin munca proprie a săteanului și a familiei sale. Curăturile astfel formate și prisăcile instalate se numesc în Moldova după numele săteanului prisaca lui : Acibco, Micșin, Vrabie, Roșca, Ferșea¹⁴ sau Balica, Bozca, David, Chiprian, Brumar¹⁵; altelei ele au denumiri proprii. În Țara Românească, unde se folosește în loc de prisacă termenul de stupină, ele se numesc : stupina Gramei, stupina de la Budeșteni, stupina din Murgăș¹⁶; în Moldova : prisaca de la Zlătăroaia, de la Visoca, prisaca Comarna¹⁷.

La rîndul lor boierii și mănăstirile întemeiau prisăci folosind munca persoanelor dependente și suportînd cheltuielile aferente; loc curățat de călugări este întărit cu prisacă a mănăstirii¹⁸, un episcop curățu cu cheltuiala sa și întemeiază o prisacă pe care o donează mănăstirii¹⁹, un boier face în același fel o prisacă pe care o lasă moștenire fiului său²⁰. În același mod procedau și domnitorii pentru a întemeia prisăci în branșițele lor.

2. Procedura de stabilire a hotarului. În sens restrîns „obiceiul prisăcii” era denumirea unei proceduri speciale de stabilire a hotarului acesteia, cînd ea era întemeiată „din pustie” : aruncarea cu toporul, măciuca sau săgeata²¹, din punctul central al terenului viitoarei prisăci în toate părțile, hotarul urmînd a fi stabilit de jur împrejur, în punctele de cădere a armei aruncate. Este o procedură de simbolism juridic cu semnificația unui act de putere, de luare în stăpînire, protecție și apărare, atît cît permite arma folosită. Această procedură se folosea numai în Moldova, dar ea era cunoscută și în Țara Românească pentru stabilirea hotarului morilor de apă.

S-au folosit însă și metode realiste pentru stabilirea suprafeței prisăcii, căci întîlnim în documente formulele „cît poate folosi o prisacă”, „cît se cade unei prisăci”, „atît cît e nevoie să se așeze o prisacă”²². Astfel stabilită întinderea se trecea la punerea semnalelor de hotare, ca la terenurile de cultură. Ulterior cînd se fac tranzacții în legătură cu prisaca, documentele menționează aceste semne²³ și chiar suprafața terenului, măsurată în stînjani, fălci, prăjini, pași²⁴.

3. Drepturile titularului prisăcii. Munca depusă pentru amenajarea terenului este un act de creație asemănător înființării unui sat și de aceea se folosește același termen de „înteme-

¹² D. I. R. — C. Transilvania, veac. XI—XII—XIII, vol. I nr. 13. ibidem, veac XIII, 161.

¹³ D. R. H. — C., vol. X, nr. 146 (Stupii erau denumiți confyni apium : în D. R. H. — C. vol. XII, nr. 139 din 8 dec. 1362).

¹⁴ D. R. H. — A. vol. I, nr. 47, 199, 316, 280, 285.

¹⁵ D. R. H. — A. vol. II, nr. 157, 26, 138, 163, 179; Gh. Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, vol. II, 1907, nr. 40 „Ștefan tăetorul și curățitorul aceluia loc”.

¹⁶ D. R. H., B. vol. III, nr. 10, 32, 88.

¹⁷ D. R. H., A. vol. I, nr. 92, 192.

¹⁸ D. I. R., A. veac. XVI, vol. III, nr. 325.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 371.

²⁰ *Ibidem*, veac XIV, XV, vol. I, nr. 342.†

²¹ D. R. H., A. vol. II, nr. 15, 159; D. I. R. — A. veac XVI, vol. I, nr. 409; Gh. Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, vol. XXII, nr. 76; ibidem, vol. XX, nr. 17; P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească*, Edit. Acad. R. S. România, 1964, p. 128; Șt. Gr. Berechet, *Simbolica juridică, în revista „Minerva”*, nr. 1, 1930; N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, Edit. științifică, București, 1971, p. 123.

²² D. I. R. — A. veac XIV—XV, nr. 359; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. III, 1907, p. 27; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, 1913, p. 236, nota 5.

²³ D. I. R., veac XVI, vol. I, nr. 222; D. I. R., A. veac XV, vol. II nr. 44, 244.

²⁴ D. I. R. — B. veac XIII—XIV—XV, nr. 288, veac XVI, vol. II, nr. 7 D. I. R. — A. — veac XVI, vol. I, nr. 350; veac XVII, vol. I, nr. 231.

iere”²⁵. Ea constituie pentru titular temeiul unui drept de folosință personală, care scotea astfel terenul din regimul stăpînirii devălmașe, anterior amenajării. În baza lui prisaca este considerată ca o ocină.

Un drept special ce revine stăpînului prisăcii este dreptul de apărare a prisăcii în virtutea căruia el are facultatea: - a izola cu gard terenul prisăcii²⁶. Gardul este semnul distinctiv al stăpînirii personale și totodată ferește prisaca de tulburări din partea animalelor;

— a opri intrarea persoanelor străine²⁷, căci dreptul de folosință devălmașă a încetat;

— a se opune la așezarea prea apropiată a altei prisăcii, întrucît, după cum a arătat Dimitrie Cantemir, are loc o luptă între coloniile de albine și cele învingătoare fură mierea celor învinse;

— a se opune la facerea unor curături străine în prelungirea terenului prisăcii, deoarece era o regulă generală potrivit căreia orice curătură nouă să se facă în mijlocul pădurii, spre a nu se profita de latura curățată anterior de altcineva și totodată spre a lăsa posibilitatea celui care a defrișat anterior să-și poată continua extinderea curăturii începute.

4. Dreptul de dispoziție. Ca orice ocină, prisaca putea face obiectul oricăror tranzacții juridice:

— putea fi lăsată moștenire²⁸,

— dată de zestre²⁹,

— cedată prin schimb pentru alte bunuri³⁰,

— acordată prin donație altor persoane sau prin danie mănăstirilor³¹.

— dare în plata unei datorii³²

— oferită pentru răscumpărarea unei vini penale³³,

— prin vânzare cu prețul în bani, prețul fiind mai mic pentru stupii cu măci neroite³⁴, pentru fiecare matcă de stup se percepe o taxă specială³⁵. Vânzarea se făcea, ca orice înstrăinare, cu știrea tuturilor megieșilor.

— putea fi obiect de partaj în cazul părților nealese, cînd de obicei unul lua prisaca, iar ceilalți părți de sat³⁶,

— închiriere a terenului de către proprietar unui prisăcar lipsit de teren³⁷.

— prisăcarul putea să se angajeze a primi și îngriji și stupi străini.

5. Procece. Complexitatea relațiilor juridice al căror obiect putea deveni prisaca determina în mod firesc conflicte de interese ce necesitau intervenția justiției.

Două erau situațiile conflictuale cele mai frecvente:

a. Cu prisăcarii străini:

— cînd își așezau stupii pe terenul unei prisăcii deja formate în care caz hotărîrea era de a-și ridica stupii și a-i duce în altă parte³⁸, pe baza principiului: prior tempore potior iure;

²⁵ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 120; Gh. Ghibănescu, *op. cit.* II, nr. 35, bazele întemierii: descălecat, curățit, făcut prisacă.

²⁶ P. P. Panaitescu, *Obște* ... p. 123.

²⁷ D. R. H. — V. vol. XXV, nr. 82, interzice și căutarea albinelor sălbatice (bărcuitul) cu amenințarea de mare certare și paradă.

²⁸ D. I. R. — A, veac XVI, vol. III, nr. 9; D.R.H. — B., vol. XXIV, nr. 257.

²⁹ D. R. H. — B. vol. XXIV, nr. 162.

³⁰ D. I. R. — A, veac XV, vol. II, nr. 127.

³¹ D. R. H. — B, vol. VI, nr. 185; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, p. 112; *Ibidem*, p. 203, 147.

³² Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XXIV, nr. 78 „plătește cu miere o datorie de 800 lei”.

³³ I. Bianu, *Documente românești*, partea I, tom. I, fasc. 1, 2, București, 1907, p. 26; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. III, 1907, nr. 114: 10 stupi dați pîrcălabului de Neamț pentru vina de furt.

³⁴ D. I. R. — A, veac XIV, XV, nr. 421, 473; I. Iorga, *Anciens documents*, București, Paris, 1930, vol. I CXIV (măci neroite).

³⁵ *Acte juridice din Țara Românească*, Edit. Acad. R. S. România, 1973, nr. 188, cîte 3 bani taxă de matcă de stupi, pusă de Al. Ipsilanti.

³⁶ D. I. R. — A, veac XVI, vol. II, nr. 99.

³⁷ D. I. R. — A, veac XIV, XV, nr. 307.

³⁸ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. III, p. I, nr. 174; vol. II, nr. 48: „Într-o săptămîină să-și ia stupii și să-i ducă”; N. Iorga, *Anciens documents*, vol. I, nr. CXIII; D. I. R. — A, veac XVII, vol. I, nr. 301: „prisaca fiilor lui Ionuș este mai veche decît cea a lui Ionașcu deci acesta să-și scoată stupii ... unde-or ști”.

— dacă o prisacă era așezată prea aproape de alta întemeiată anterior și se isca luptă între colonii cu furt de miere, se proceda cum nota Dimitrei Cantemir, la stropirea cu apă de var a albinelor spre a afla care colonie jefuiește mierea celeilalte și în consecință se hotăra plata despăgubirilor cuvenite și separarea prisăcilor la distanța potrivită³⁹.

b. În caz de stăpîniri duble, suprapuse. Cînd stăpînul unui teren curățat îl închiria altei persoane pentru a așeza stupi pe el și a organiza o prisacă se crea o stăpînire dublă, care putea duce la conflicte și la recurgerea la judecări, în legătură cu condițiile învoielii sau nerespectarea lor de către una din părți⁴⁰.

Alteori diferendele se puteau ivi cu privire la îmbrunătățirile pe care prisăcarul chirieaș le aducea terenului, cum ar fi sădirea de pomi. Potrivit regulilor atunci în vigoare, se socotea că acești pomi erau proprietatea celui care i-a sădit, el culegea fructele, iar la încetarea închirierii, pomii rămîneau stăpînului terenului iar acesta despăgubea pe săditor pentru munca depusă⁴¹.

În cazul cînd prisăcarul era numai un angajat al stăpînului prisăcii el nu avea drept să planteze⁴².

6. Schimbări intervenite în normele juridice și în condițiile economice. Ofensiva feudărilor de acaparare a ocinelor țărănești s-a exercitat și asupra prisăcilor și stupinelor. Multe din ele au trecut sub stăpînire feudală fie prin mijloace juridice — vânzări, donații, răscumpărarea unor fapte penale — fie silnice : cotropiri, vânzări silite. Prin deposedarea țăranilor marii feudali urmăreau să organizeze gospodăriile (prisăci) proprii, care produceau mai mult decît dijmele obținute.

a. Desființarea unor norme juridice. Se constată mai întîi intervenția tot mai insistentă a domniei de a restrînge unele drepturi tradiționale și a le desființa treptat, cum era dreptul țăranilor de a întemeia prisăci prin curățuri pe terenurile folosite în devălmășie. Astfel, prin atribuirea unor păduri și bălți boierilor și mănăstirilor cu titlu de braniște, aceștia au dobîndit dreptul de a opri intrarea țăranilor pentru curățuri și în consecință posibilitățile țăranilor de a întemeia prisăci s-au micșorat⁴³.

Totodată, domnia lua măsuri ca toți prisăcarii aflați pe terenuri intrate în posesia feudărilor să plătească dijma stăpînului terenului.

Măsurile acestea au fost generalizate, tinzînd la desființarea totală a vechiului drept de întemeiere prin curățuri în pădure : legislația scrisă de la mijlocul secolului al XVII-lea, Cartea Românească de Învățătură, Îndreptarea Legii, Pravilniceasca Condică, în acord cu dispozițiile din Nomos gheorghicos și din Hexabiblu lui Harmenopol — interzicea facerea curățurilor pentru prisăci, chiar cu zeciuială, fără voia stăpînului locului⁴⁴. În caz de permisiune, plata de 10 % era obligatorie⁴⁵. Cu toată opoziția țăranilor, vechiul lor drept a fost desființat prin Hrisovul din 1805 și prin Regulamentele organice⁴⁶.

b. Greutățile economice. Dezvoltarea prisăcilor a fost îngreuiată și de impunerea la no-dări, în contrast cu scutițiile pe care domnia la acorda boierilor și mănăstirilor⁴⁷. Astfel, domnia

³⁹ D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. I. cap. VIII.

⁴⁰ N. Iorga, *Anciens doc.*, vol. I, nr. CXII ; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XXIV, nr. 13.

⁴¹ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. II, nr. 49 „pomii puși de prisăcar îi aparțin” ; N. Iorga, *Anciens doc.*, vol. I, nr. CXII ; P. P. Panaitescu, *Obștea ...* p. 122 : „pomul este al celui care l-a plantat”.

⁴² N. Iorga, *Anciens doc.*, nr. CX.

⁴³ *D. R. H.* — V, vol. I, nr. 256.

⁴⁴ *Cartea Românească de Învățătură*, Edit. Acad. RPR., 1961, Pentru pricină, pricina dintii, pct. 8 ; *Îndreptarea Legii*, Edit. Acad. R. P. R., 1962, p. 308, zac. 87, 90 ; *Pravilniceasca Condică*, Edit. Acad. R. P. R., 1957, Cap. XXXIV ; *Legiuirea Caragea*, Edit. Acad. R. P. R., 1955, II, cap. 5, socotește sădirea, adică Embatic, cu drept de răscumpărare de către proprietar.

⁴⁵ *Cartea Românească de Învățătură* pentru plugari, pricina dintii, pct. 22 : cine ia peste 10 % să fie blestemat.

⁴⁶ R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, București, 1907, p. 355 ; deși dispozițiile de restricție nu erau respectate de săteni, Reg. Org. le-a desăvîrșit, declarînd pe stăpîni proprietari.

⁴⁷ *D. I. R.* — B. veac XIII—XIV—XV nr. 48 ohabă de albinărit, nr. 82 ohabnic de stupi, nr. 138, iertați de stupi.

obliga uneori pe țărani ca dijma care, potrivit obiceiului vechi era cherabilă, să fie portabilă, adică țăranul să efectueze și transportul ei la beneficiar⁴⁸.

De asemenea, erau tot mai greu de suportat de către țărani obligațiile auxiliare cum era construirea vaselor în care se depozita mierea și ceara dată ca dijma⁴⁹.

S-au iscat chiar tulburări în legătură cu introducerea unei noi taxe cum a fost aceea pe boștină — adică ceea ce rămânea după stoarcerea mierei și a cerei — taxă care însemna un obicei nou, necunoscut în practica tradițională⁵⁰.

Dar cea mai puternică lovitură a fost dată de concurența fabricilor de zahăr, care foloseau ca materie primă sfecla și a fabricilor de luminări albe, care utilizau seul. Pe la mijlocul secolului al XIX-lea statul începe să dea autorizații pentru înființarea de fabrici cu acest profil⁵¹.

---

⁴⁸ R. Rosetti, *Pământul*, p. 222, nota 2. „dijma era cherabilă”. *D. I. R. veac XIII—XIV—XV nr. 192*: „să li se care și dijma și stupii” ... ; N. Iorga, *Anciens doc.*, vol. I nr. CXV: „sătenii obligați și la transportul mierei și cerei”.

⁴⁹ N. Iorga, *Anciens doc.*, vol., I, nr. CXV.

⁵⁰ *Documente privitoare la economia Țării Românești 1800—1850*, Edit. științifică, București, 1958, vol. I. nr. 274.

⁵¹ *Ibidem*, vol. II, p. 716, 725, 728: cererile lui D. Zaharia din 1839 pentru a i se aproba deschiderea unei fabrici de ceară roșie, pomadă și ciocolată, p. 902; Karl Stoekler, doctor în chimie și tehnică cere autorizație pentru o fabrică de luminări de lux din seul, mai ieftine decât cele importate din Sibiu.